

ՆԿԱՐԻՉ Վ. ՄԱՍՈՒՍԵԱՆ (I)

Սեւ, մահապիւռ ամպեր շատ յաճախ եկան մթազնել, այս վերջին ժամանակներս, հայ արուեստի աշխարհը:

Քանի քանին՝ մեր առաջնակարգ արուեստագէտներու ընտիր շարքերէն խլուելով առյաւէտ բաժնուեցան կեանքի ժամանակաւոր իրականութենէն՝ երբ անոնք, հազուադիւս կենսունակութեամբ լի, բեղուն գործունէութեան մը լծուած, հայ քաղաքակրթութեան արդի վերածնունդին ռազմիրաները կը հանդիսանային:

Դեռ իրենց սաստկութեան մէջ կը զգանք այն սուղի տպաւորութիւնները զորս յաջորդաբար առթեցին մեզ հայ ժողովրդական երաժշտութեան մեծ վարպետին, անզուգական Կոմիտասի օտարութեան մէջ մեկուսի շիջումը, եւ հայ հայրենիքի մէջ գործող խորարուստ ու մեծ կառուցանող Ակադեմական Սղեքսանդր Թամանեանի եւ բազմարդիւն ու ճոխերանդ նկարիչ Նզիշէ Թադէոսեանի մահը:

Նոյնպէս Խ. Հայաստանի մէջ, վերջերս, ցուրտ հողին յանձնուեցաւ ժամանակակից հայ բեմի մեծագոյն վարպետներէն Յովհաննէս Արեւեանը:

1) Վ. Մախոխեանի եւ Լ. Նաֆիլեանի կեանքին ու գործին նուիրուած սոյն ամփոփ ուսումնասիրութիւնները գոր «Անահիտ»-ի ներկայ քիւով կը հրատարակենք, իբր նառ արտասանուեցան արուեստասէր ընտիր քաղմութեան մը առջեւ, անցեալ Ապրիլի 13-ին, Բարեգործականի Տան մէջ, Հայ Ազատ Արուեստագէտներու Միութեան սարքած սուգի երեկոյթին:

Ու այսօր, հաւաքուած ենք սգալու նոր երկու կորուստներ, յանձին ծովանկարիչ Վ. Մախոխեանի եւ ճարտարապետ Լ. Նաֆիլեանի, երկուքն ալ ընտիր եւ փորձ արուեստագէտներ զորս մահը եկաւ այս անդամ խլել մեր իսկ գաղութէն, Փրանսահայ արուեստագէտներու մեծ ընտանիքին ծոցէն:

Բացը զոր կը թողուն Մախոխեան եւ Նաֆիլեան, խորապէս զգալի է ոչ միայն մեր գաղութին համար ուր սիրուած ու զնահատուած էին թէ՛ հայ եւ թէ՛ օտար շրջանակներէ, այլ նաեւ համայն Հայութեան համար, իբր թանկագին գործօն արժէքներ որոնք աւա՛ղ այլեւս չկան:

Կեանքի հորիզոններէն իրենց անդարձ մեկնումը այնքան աւելի կսկծալի է որքան անապշտեղ եւ վաղաժամ: Արդարեւ Մախոխեան՝ վաթսուներեութեամբ, կորովի եւ դեռ երկար տարիներ աշխատելու ատակ զէմք մըն էր, իսկ Նաֆիլեան հազիւ յիսունեւիններորդ տարին թեւակոխած էր:

Վշտակցութիւնը՝ որ այս երեկոյ համախմբած է մեզ, ամբողջական նպատակը չէ սակայն մեր հաւաքոյթին: Վերջը կ'առաջնորդէ զմեզ յարգանքի աւելի դիտակից եւ նոյնքան մարդկային կամեցողութեան մը, այն է, վերարծարծելով մեր ողբացեալ արուեստագէտներուն յիշատակը՝ նոյն ատեն մտարեբել ու պարզել անոնց կատարած ընկերային, քաղաքակրթական դերը եւ ցոյց տալ իրենց կեանքին տիպար եւ օրինակելի կողմերը իբր ուղեցոյց մնացողներու:

Նաֆիլեանի կեանքին ու գործին պիտի անդրադառնայ իմ ընկերներէս ճարտարապետ Բ.

Պողոսեան: Ես ինքս պիտի ջանամ հակիրճ գրծերով տալ Մախոխեանի կեանքին ու գործունէութեան գլխաւոր հանգրուանները եւ պահ մը կանգ առնել իր արուեստին բնորոշմանը վրայ:

Վարդան Մախոխեան ծնած է 1869 Մայիս 31ին Սեւ Ծովի եզերքը, Տրապիզոնի մէջ:

Իր հայրը, Արիստակէս Մախոխեան, նախնիքներէ փոխանցուած ու հրապարակի վրայ ծանօթ առևտրական հասարակութեան մը տէրն էր, եւ շնորհիւ իր աշխատասիրութեան եւ գործառնութիւնները ուղղամիտ եւ պատուաւոր կերպով վարողի յատկութիւններուն, բարեկեցիկ զիրք մը ապահոված էր իր բազմանդամ ընտանիքին, ունենալով երկու աղջիկ եւ չորս մանչ որոնց ուսման ու կրթութեան կրցաւ ըստ բաւականին հոգ տանիլ:

Ջերմ փափաքն էր իր մանչ դաւակները լծուած տեսնել պապերէն ժառանգարար իրեն հասած առևտրական գործին, որպէս զի թէ՛ իրեն աջակից հանդիսանային եւ թէ՛ օր մը իր յաջորդութիւնը ստանձնէին:

Երէց որդին Յովհաննէսն ու կրտսերը Քրիստափոր միայն՝ ընդառաջ պիտի երթային իր ցանկութեան: Առաջինը յետոյ առիթ պիտի ունենար, միջազգային համագումարի մը առթիւ, Օսմանեան Պետութեան կողմէ Ուաշինկթընի գրկուելու իրր առևտրական պատգամաւոր:

Գալով միւս որդիներուն, ոչ մէկ հակում ցոյց չտալով առևտրական ճիւղին, մին Էրոպա, Պերլին գնաց բժշկութիւն ուսանելու, մասնագիտութիւն, զոր յետոյ բաւական տարիներ պիտի կիրարկէր Եգիպտոսի մէջ եւ աւելի վերջերք պիտի դար հաստատուիլ Ֆրանսայի հարաւը, Նիսի չրջակաները:

Զորքորդ որդին, Վարդան, ապագայ ծովանկարիչը, քանի մը տարի Սանասարեանի ուսմանց ընթացքին հետեւելէ յետոյ իր կարգին Եւրոպա անցաւ:

Դիտուած է որ՝ Թրքահայոց ուսման երեք մեծ վառարաններէն՝ Կեդրոնականի սաները, մասնագիտութեանց հետեւելու համար նախընտրարար Փարիզ կուգան, Պէրպէրեանի ընթացաւարտները Զուիցերիան կը նախընտրեն, իսկ Կարնոյ Սանասարեանի չրջանաւարտները՝

դէպի Գերմանիա կը ձգտին:

1891-ին մենք կը գտնենք հետեւարար՝ Վարդան Մախոխեանը Պերլինի մէջ, ուսանող Գեղարուեստական Ակադեմիային:

Այդ հաստատութեան մէջ գլխաւորարար երկու վարպետներու՝ Էօմէն Պրալսքի եւ մանաւանդ Հանս-Ֆրետէրիֆ Կիւտէի (1825-1903) հակողութեան տակ կ'աշխատի: Վերջինը, ծագումով նորվեկիացի, ճարտար ծովանկարիչ մըն էր յատկապէս այս ճիւղին համար գերման պետութեան կողմէ պաշտօնի կոչուած եւ որ կը թուի առաւելապէս ազդած ըլլալ Մախոխեանի նկարչական կազմաւորումին վրայ: Քիչ յետոյ պիտի անդրադառնամ Մախոխեանի մասնաւորարար ծովանկարչութեան յարելու պարագաներուն վրայ ու ցոյց տամ աւելի խոր եւ ներոյժ պատճառներ:

Երեք տարի Կիւտէի աշակերտելէ վերջ, նկարչական արուեստի թեքնիքին կատարելապէս կը տիրանայ եւ օր մը իր վարպետը դոհութեամբ կը յայտարարէ իրեն թէ «այլեւս սորվեցնելիք բան չունի»: Այս խօսքը որ հայ լրագրութեան մէջ Մախոխեանի մասին յիշատակուած է, անշուշտ տառացի կերպով պէտք է առնել: Ճշմարիտ արուեստագէտ մը միշտ հետամուտ է ուսումնասիրութեան, բնութեան մէջ գեղադիտական նոր երևոյթներ, յուզման նոր աղբիւրներ գտնելու եւ զանոնք արտայայտելու համար յաճախ ան ստիպուած է որոյն եւ համապատասխան թեքնիք որոնել եւ կիրարկել:

Մախոխեանի վարպետին յայտարարութիւնը՝ եթէ ճիշդ է՝ կը վերաբերի նկարչական թեքնիքի այն հիմնական գիտելիքներուն որոնք անհրաժեշտ են մէկ մի նկարչի համար իրր արուեստագիտական արտայայտութեան քերականական օրէնքներ եւ իրր բառամթերք:

Այդ օրէնքներուն եւ բառամթերքին աղատորէն կիրարկութիւնը ուսումնարանէն դուրս ձեռք կը բերուի, յամառ եւ յարատեւ աշխատութեամբ:

Վարդան Մախոխեան շատ լաւ կը դիտակցէր այս ճշմարտութեան. այնպէս որ՝ երբ Գեղարուեստից Վարժարանը թողուց, սկսաւ կրկնապատկուած եռանդով բնութեան տեսարաններուն եւ ծովի յարափոփոխ երևոյթնե-

րուն ուսումնասիրութեանը նուիրուիլ, նկարա-
կալը զետեղած բաց երկնքի տակ, երանդա-
պնակ ու վրձին ի ձեռին, ճշմարիտ, մոլեղին
պայքարէ մը բռնուած :

Յոյց տալու համար թէ՛ ինչպիսի՞ անձնու-
րացութեամբ նուիրուած էր բնութեան զեղեց-
կազիտական զաղտնիքները կտաւին վրայ փո-
խադրելու իր այդ առօրեայ ոգորումին, կ'աջ-
ժէ մէջ բերել հետեւեալ դրուագը :

Ձմրան ցուրտ օր մը, Մախոխեան զացած
էր Պերլինի շրջակայքը, ձիւնի տեսարան մը
նկարելու : Այստեղ, միջանկեալ կերպով աւել-
ցընեմ որ՝ ձմրան տեսարանները, ծովանկարէ
յետոյ, մեր նկարչին նախասիրած նիւթերէն
էին :

Այդ օրը, ինչպէս ըսի, սաստիկ ցուրտ էր,
թափանցող ցուրտ մը : Մախոխեան աշխատան-
քի շուրջ մտասեւեռման մէջ կը տոկար սա-
կայն ու կը դիմադրաւէր անոր, ա'յն աստիճան
որ՝ հոգեկան կորուրդ անտես ընել տուաւ իր
մէջ Ֆիդիլիական դիմադրութեան սահմաննե-
րը. անդամները սկսան սառիլ ու կիսամեռ ան-
շարժութեան մը մատնուիլ : Բարեբախտաբար,
անցորդներ կը նշմարեն վտանգալի կացութիւ-
նը ուր կը գտնուէր, կը վերցնեն զինքը եւ
կառք զնելով կը տանին իր բնակարանը ուր
մեր երիտասարդ պայքարողը կը ստիպուի քա-
նի մը օր անկողնոյ ծառայել իր առողջութիւ-
նը վերստին գտնելու համար :

Անշուշտ աղերս մը կայ անապատականի
մը խստակեաց նուիրումը ցոյց տուող իր սոյն
եւ նմանօրինակ ինքնաշարժ անձնուրացու-
թեանց եւ իր մահուան այնքան վաղաժամ
կերպով հասնելուն միջեւ : Արդարեւ, հակա-
ռակ իր բնականէն այնքան առողջ կազմուած-
քին, ան, ցրտառութեան մը հետեւանքով է
որ ծանր թոքատապէ բռնուեցաւ եւ երկու ե-
րեք շաբաթ անկողնոյ ծառայելէ վերջ վախճա-
նեցաւ անցեալ փետրուարի 13-ին, Նիսի մէջ :

Վերադառնալով իր գործունէութեան, ան՝
ինչպէս ցոյց տուի՝ սկսաւ ինքնամփոփ համեստ
պայմաններու տակ ու պէտք է ըսել թէ այդ-
պէս ալ շարունակուեցաւ : Յիշեմ քանի մը
թուականներ :

Կանուխէն մասնակցած է ցուցահանդէսնե-
րու, մանաւանդ Պերլինի տարեկան Սալօննե-
րուն :

1900-ի Սալօնին Տանրմարքայի ասիերէն
առնուած տեսարաններու քով մենք կը գտնենք
յիշատակումը նկարներու որոնք Արեւելքէն՝ իր
ծննդավայրի հորիզոններէն ներշնչուած են,
ինչպէս «Արեւմուտքը Սեւ Մովի վրայ», «Զը-
մեռը Կովկասի մէջ» :

1904-ին գործօն անդամ կ'ընտրուի Պերլի-
նի Արուեստագիտական Ընկերութեան :

Նոյն տարին կ'երթայ Եգիպտոս, Գահիրէ,
ուր իր բժիշկ եղբայրը հաստատուած էր, հոն
տալու համար մեծ ցուցահանդէս մը հարիւր
յիսուն կտոր երկերէ բաղկացած որոնցմէ վաթ-
սունը իւզանկար կտաւներ : Գտած ընդունելու-
թիւնը մեծ կ'ըլլայ եւ նկարահանողէս կը փո-
խադրէ նաեւ Աղեքսանդրիա :

Այս նկարչական առատ հունձքը ձեռք բե-
րած էր իր կատարած երկար ճամբորդութիւն-
ներու ընթացքին, Տանրմարքայի եւ Սքանտի-
նաւեան ծովեղերքներէն մինչեւ Իտալիոյ Մի-
ջերկրականի ասիերը :

1907-ին, բացի Միւնիխի եւ Տիւսէլաթթի
մէջ սարքած ցուցահանդէսներէն, կը մասնակ-
ցի Պերլինի «Գերմանական Գաղթավայրերու»
մեծ ցուցահանդէսին տասներկու նկարներով,
որոնց կարգին յիշենք «Փոթորիկը Սեւաստա-
փոլի առջեւ» գործը որ դարձեալ ցոյց կուտայ
իր մէջ Արեւելքի հետ ունեցած անջնջելի կա-
պը :

1914-ին նկարիչը անցնելով Պուսէն կը վե-
րադառնայ իր ծննդավայրը Տրապիզոն, ուր
Մախոխեան ընտանիքը ամբողջովին համա-
խմրուած կը գտնենք, բացի ընտանիքի պետէն,
Վարդանի հօրմէն որ, հայկական մեծ կոտո-
րածներէն յետոյ (1895) հեռացած էր Պաթում
ուր իրենց առեւտրական տան մասնաճիւղը կը
վարէր եւ ուր վախճանած էր հոն երթալէ եր-
կու տարի վերջ :

Մեծ պատերազմը զեռ չսկսած, Մախոխ-
եան նախադրացումը կ'ունենայ հեռանալու Ա-
րեւելքէն ուր մեծ արհաւիրքի շրջանին իր ըն-
տանիքի անդամներէն շատերը զոհ պիտի եր-
թային հայաջինջ վայրագ բարբարոսութեան :
Իր բժիշկ եղբոր հետ կուգայ կրկին Եւրոպա եւ
վերջնականապէս Նիս կը հաստատուի :

Նիսի մէջ յաճախ ցուցաբերած է իր նկար-
չական արտադրութիւնները, մասնաւորաբար
Սէրֆի Արքիսքիֆին եւ մանաւանդ Բալէ տը լա

Մեխիթերյանների մէջ ուր վերջին անգամ ցուցադրեց քառասունեութ նկարներ:

Նիս քաղաքը մասնաւոր գուրգուրանքով եւ դրկարաց ընդունած էր մերազնեայ ծովանկարիչը եւ տեղական թերթերը յաճախ անդրադարձած են իր գործունէութեան եւ պարծանքով նկատած զինքը իրր իրենց իսկական քաղաքացին: չէ՞ որ Մախոխեան Պատուոյ Լեզէոնի շքանշանը ստացած էր եւ յետոյ Փրանսական քաղաքացի դարձած:

Այս տիտղոսներէն առաջ սակայն, Միջերկրականի գոհար, արեւաշող Նիսը կը ճանշնար արդէն մեր արուեստագէտը որ ոչ մէկ առթիւ սքողած է իր հայկական ծագումը այլ անվերապահօրէն յայտնաբերած զայն:

1924ին է որ Նիսի թանգարանը գնեց իր մեծ-դի եւ զլուխ-գործոց նկարներէն մին, «Քաթեկաթ»ը, ծովանկար մը որ զետեղուած է թանգարանի Ծապալ - Տիւսիւրթէ սրահին պատուոյ որմին վրայ:

Երկար պիտի ըլլար թուել մի առ մի Ֆրանսայի մէջ իր կատարած նկարչա - ուսումնասիրական պտոյտները որոնց մէջ մեծ տեղ դրուած են Մանչի եւ Պոլթանյի ժեռուտ եւ գորշ ափունքները, ինչպէս նաեւ Միջերկրականի լուսապայծառ եղբքները, Իէն արշիպեղապոսը եւ անոր գոհար Փոռքընօլ կղզին ուրկէ անհամար էքիւտներ եւ նկարներ վերցուցած է Մախոխեան:

Մասնակցած է Փարիզի «Սալօն»ներուն, զլիսաւորարար «Նասիոնալ» Ընկերութեան տարեկան ցուցահանդէսներուն:

Իսկ իր մեծագոյն նկարահանողէսը Փարիզի մէջ տեղի ունեցաւ 1925ին Կալրոի Ալլարի մօտ, որու առթիւ հանրածանօթ արուեստի քննադատներ՝ որպիսիք են Քամիլ Մօքլէր, Թիէպօ-Սիսոն, Լուի Վօսէլ եւ ուրիշներ անդուստի հիացումով մատնանշեցին մեր մեծ ծովանկարչին արուեստի արտադրութիւնները:

Այդ ցուցահանդէսի նկարացանկին յառաջարանը դրած էր նոյն ինքն Քամիլ Մօքլէր որ ի մէջ այլոց հետեւեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէր Մախոխեանի նկարներուն հանդէպ.

«... Նիւթը (իր կտաւներուն մէջ) մէկ է, իր նկարները կը կազմեն ծովային ընդարձակ բանաստեղծութեան մը տունները: Վարդան

Մախոխեան հրայրքն ունի, պաշտումը ծովուն: Ըլլայ Քաթեկաթի մէջ թէ Սեւ Մովի փերուն վրայ, ովկիանոսին առջեւ թէ Միջերկրականի կապոյտին՝ այս համեստ, լոին եւ նրբազգաց արուեստագէտը միշտ հետադատ է ծովը ինչպէս դիմանկարիչ մը կը հետադատէ սիրուած դէմք մը, ու անյապուրդ կը հետեւի Պրոդէսի ձեւափոխումներուն: Ոչ մէկ դպրոցի կը պատկանի, կախում չունի ոչ նորաձեւութենէ ոչ ալ մասնաւոր թեքնիքէ մը: Մեկուսի հայեցող մըն է որ կը յայտնաբերէ ինչ որ դիտած է եւ զգացած լիակատար անկեղծութեամբ:

... Արտակարգ բանաստեղծութիւն մը կայ իր տեսիլներուն մէջ: Չպիտի ծանրանամ անոնց թեքնիքօրէն իրադործումի դժուարութիւններուն վրայ: Անհրաժեշտ իսկ չէ նկարիչ մը ըլլալ գիտնալու համար թէ՛ որքա՞ն համբերատար եւ խոր դիտողութիւն, համազրելու ձիրք, զարդարուեստեան հասկացողութիւն, տեսողական յիշողութիւն ու ամէն կարգի խոշընդոտներ կ'ենթադրէ ուսումնասիրութիւնը նմանօրինակ տարրի մը որ թէ՛ զանդուածոյ է եւ թէ՛ անկշռական: Հոս, յարմարցնելու կերպերն ու հնարքները, գեղարուեստական աճաբարութիւնները բանի չեն ծառայեր: Օրինակներու ամենէն զարհուրելիին եւ ամենէն խաբէականին առջեւ չանճրկելու համար հարկ է ունենայ անկեղծ հասկացողութեան մեծ պաշար մը մեծ հրայրքով մը կենսաւորուած ... »:

Յայտնի է թէ Մախոխեանի նկարչական գործունէութեան առանցքը ծովն է, բնութեան ամենէն ընդարձակ եւ լոյծ տարրը որ իր յարաշարժ ընդթողը բիւր գեղեցկութիւններու եւ անմերձ թովչանքի աղբիւր մըն է արուեստագէտներուն համար: Բայց չկա՞յ արդեօք մասնաւոր շարժառիթ մը որ մզած ըլլայ Մախոխեանը առաւելապէս ծովանկարչութեան ճիւղին:

Ուրիշ անգամ առիթը ունեցած եմ արդէն դիտել տալու թէ՛ արդի ժամանակներու նկարչական հայ փոքրիկ աշխարհին մէջ ծովանկարչական աչքառու դպրոց մը երեւան եկած է Յ. Այվազովսքիի ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցութեան տակ եւ այդ դպրոցի կարկառուն դէմքերու շարքին զատած էի նաեւ Մախոխեանը: Արդարեւ, Մախոխեանի ուսանողական տա-

ընկերուն խորհրդի մեծ ծովանկարչի յաջողութեանց եւ փառքի համբաւը հրճուանքով ու պարծանքով լեցուցած էր հայ աշխարհը: Իրենք ալ իրենց կարգին Այվազովսքի մը դառնալու իղձը բնականաբար կը ծնէր նորահաս տաղանդաւոր երիտասարդներու մօտ, մանաւանդ անոնց որոնք ծովեզերեայ ծննդավայր մը ունեցած են ինչպէս Մախոխեանը: Դեռ Սանասարեանի ուսանողութեան տարիներուն, նոյն հաստատութեան սրահները զարդարող Այվազովսքիի մէկ երկու ծովանկարները խոր տպաւորութիւն թողած են անկասկած պատանի Մախոխեանի նկարչական հակումներուն վրայ եւ ուղղութիւն տուած անոնց դէպի ծովանկարչութիւն:

Նոյն իսկ թէքնիքի տեսակէտով տեղ տեղ որոշ առնչութիւններ կան Մախոխեանի նկարներէն ոմանց եւ Այվազովսքիի արուեստին միջեւ, ինչպէս զոր օրինակ, առաջին դժի ալիքներուն վրայ փրփուրի երակաւոր կերպաւորումները (ւարպրիւր): Այս նմանողութիւնը սակայն մասնակի է եւ ոչ յաճախազէպ: Մախոխեանի ծովանկարները աւելի գիտականօրէն իրապաշտ արտայայտութիւն մը ունին քան Այվազովսքիիները որոնց պարունակութեան նկարագիրը առաւելապէս ենթակայական է եւ վեհօրէն վիպական:

Ընդհանուր առմամբ, Մախոխեանի նկարչութիւնը չի հետեւիր այս կամ այն դպրոցին, եւ արուեստի նորագոյն եւ շոնդալից վարդապետութիւնները տեղ չեն գտած իր գործին մէջ որ դասական փորձ եւ հաստատ հիմերու վրայ կառուցուած է:

Իր նկարչական դասանանքը ինքն իսկ տեղ մը բանաձեւած է այսպէս.

«Արուեստը չի հպատակիր ոչ սահմանաւոր սկզբունքներու, ո՛չ ալ դպրոցներու վարդապետութեանց: Ան բոլորովին անկախ է, անհատական, գրեթէ անիշխանական: Խիստ կանոնաց ենթարկուիլ կարելի չէ, իւրաքանչիւր արուեստագէտ իր խառնուածքին պէտք է հետեւի, ապա թէ ոչ կ'ունենանք գիտութիւն մը եւ ոչ բնաւ արուեստ. սորվելով կարելի է հասնիլ գիտութեան, արուեստը բնածին է, ինքնարուս: Արուեստագէտը ստեղծագործելու համար ներշնչման կը կարօտի. որքան խոր ըլլայ յուզումը,

այնքան բարձր կ'ըլլայ ստեղծագործութիւնը. մնացեալ ամէն ինչ միջոցներ են հասնելու դա՛րձնակէտին»:

Արուեստի քննադատներ կանգ առած են յաճախ, իւրաքանչիւրը իր ըմբռնողութեան համեմատ վերլուծելու համար այն խորհրդաւոր թախծութիւնը որ կը տիրապետէ իր նկարներէն շատերուն վրայ: Թան լրագրի քննադատը, Թիէպօ Սիսօն, հետեւեալ կերպով կը վերլուծէ դայն.

«Ինչո՞ւ պարփակուած է այս այնքան դժնէ շեշտով եւ գրեթէ միշտ ողբերգական նկարագրով երեւոյթներուն արտայայտութեանը մէջ: Կը բաւէ նշմարած ըլլալ նկարչին սաստկօրէն արտայայտիչ դիմադիմը եւ իր նայուածքին փայլքը գիտնալու համար որ նախասահմանեալ դաշնաւորում մը կայ իր եւ բնութեան շրջաթայգերմ այս ոյժերուն միջեւ: Ողբերգական իր տարրն է, զոր ինքը այնքան ազնուականօրէն որքան խանդով կը թարգմանէ...»:

Մախոխեանի նկարներուն մեկամաղձութիւնը աւելի առարկայօրէն բնորոշելու համար պէտք է սակայն աւելցնել նախ թէ՛ հիւանդ հոգիներու յատուկ մօռյլ եւ յոռետես մեկամաղձութիւնը չէ ան, այլ բնութեան յարաշարժութեան ողբերգական բաղխումներուն անդրադարձումը մարդկային լրջախոհ եւ զգայուն նկարագրի մը վրայ: Ու յետոյ, մակարդը որ պատճառ դարձած է իր մէջ յառաջ բերելու նախընտրութիւն դէպի այդ տխրատեսիլ երեւոյթները, ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ողբերգութիւնն իսկ իր պատկանած հայ ցեղին, ողբերգութիւն զոր խորապէս ապրած է Մախոխեան զոհ տալով անոր իր ընտանիքի անդամներէն շատեր:

Մախոխեանի նկարչական գործը, ինչպէս որակով, քանակով եւս պատկառելի է հակառակ իր կեանքի տեւողութեան յեղակարծ կարճեցման:

Հայ միջավայրը սակայն, բաղդատմամբ, քիչ բան ունի իրմէ: Բացի մասնաւորներու քով եղածներէն, հայ ազգային հաստատութիւններու մէջ, աստ անդ կը հանդիպինք ցանցաւոր նմոյշներու իր արուեստին:

Ս. Հայաստանի պետական թանգարանը ունի միայն մէկ գործ Մախոխեանէ, «Ալեկոծ ծո-

վը», փոքրագիր նկար մը 43×68 հարիւրորդամեղր մեծութեամբ:

Որքա՞ն փափաքելի էր որ՝ մինչեւ որ Խ. Հայաստան ի վիճակի ըլլայ բաւարար պիտեմէ մը սահմանելու Երեւանի թանգարանին ու այդպէսով կարենայ արտասահմանի տաղանդաւոր հայ արուեստագէտներու գործերէն ալ հաւաքածոներ ձեռք բերել, արտասահմանի ունեւոր Հայերէն գտնուէին արուեստասէր, դիտակից անձեր որոնք Մախոխեանի լաւագոյն երկերէն որոշ թիւով գնելով Հայաստանի թանգարանին նուիրէին:

Գեղեցկագիտական, լուրջ, խոհուն եւ առաջնակարգ յատկութիւններով օժտուած իր նրկարչական երկերու արժէքէն դատ, մենք պէտք է՝ անջատարար՝ շեշտենք նաեւ իր մէջ, հոգեկան ընտիր առաքինութիւններով օժտուած մարդը՝ որ, հեղութեան, խղճամիտ աշխատասիրութեան եւ ընկերական դիւրահաղորդ ու անկեղծ յարաբերութեանց տիպար մարդն էր եւ զոր ուղեցինք ողեկոչել այս երկերոյ եւ պանծացնել: Յաւէ՛տ յարգանք ու պատիւ իր յիշատակին:

ՌԱՅԱՅԷԼ ՇԷՇՄԱՆԵԱՆ

ԴԱՐՏԱՐԱՆՆԵՐ Լ. ՆԱՓԻԼԵԱՆ

Երկու մեծ գէմքեր անհետացան խոր սուզի մէջ թողելով հայ գեղարուեստական աշխարհը: Երբ տակաւին տխուր տպաւորութեանը տակ էինք Մախոխեանի կորուստին, իմացանք մեր տաղանդաւոր ճարտարապետներէն Լեւոն Նաֆիլեանի մահուան գոյժը:

Իբր իր արուեստակիցներէն մէկը, հոս պիտի ջանամ ամփոփ կերպով ներկայացնել Նաֆիլեանի կեանքն ու գործը՝ իր ցայտուն գծերուն մէջ:

Լեւոն Նաֆիլեան ծնած է Պոլիս, 22 Նոյեմբեր 1877-ին:

Զորքորդ զաւակն էր պալատական բժիշկ Տոքթ. Նաֆիլեան Փաշայի: Նախնական ուսումը իր ծննդավայրին մէջ ստանալէ յետոյ, Երիտասարդ տարիքին կուգայ Փարիզ ուր իր երկրորդական ուսումը կը ստանայ Գոլէֆ Ալէնթ Պարպի մէջ: Ապա, կը պատրաստուի Փարիզի Գեղարուեստից բարձրագոյն վարժարանի մուտքի քննութեան եւ հոն կ'ընդունուի 15 Մայիս 1900 թուականին:

Աշակերտած է Փրոֆ. Փօլէնի: Դպրոցական շրջանին եղած է փայլուն աշակերտներէն

մէկը, արժանանալով չափ մը պատուոյ առաջին յիշատակութեանց (1re mention) Մետալիներու եւ Ռուժըվէնի առաջին մրցանակին: Ծրրջանաւարտ կ'ըլլայ 16 յունիս 1905-ին, ստանալով «կառավարութեան կողմէ վկայուած նարտարապետ»ի տիտղոսը:

Գեղարուեստից վարժարանը աւարտելէ յետոյ 1906-ին կը մեկնի Եգիպտոս, ուր կը սկսի իր կեանքին բեղուն շրջանը:

Նաֆիլեան նախ, Եգիպտոսի կարեւոր շինարարական գործակալութեանց մէջ՝ կարճ ժամանակով սքաժի շրջան մը կ'անցընէ երկրին ծանօթանալու համար: Այդ շրջանին էր որ ճարտարապետ Սթիէնօն կը գնէր Խոթիի ճարտարապետ Ֆապրի-Սիուս փաշայի կարեւոր գործակալութիւնը եւ անոր ղեկավարութիւնը կը լանձնէր Նաֆիլեանին:

Սակայն Նաֆիլեանի ճարտարապետական բուն գործունէութիւնը կը սկսի 1910-էն վերջ, երբ ան կը միացնէր իր ուժերը իր դպրոցական ընկերոջ՝ ճարտարապետ Գաղանճեանի գործունէութեան, որու հետ ընկերակցաբար կ'ուսոյց, մինչեւ ընդհանուր պատերազմը, չափ մը